

A Sociological Examination of the Problematic Hero in Yusuf Sibai's Novel "Ardh El-Nifaaq" Through Lucien Goldmann's Theory

 Zine Erfatpour*

Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Institute of Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran.

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Yusuf Sibai (1917-1978), a distinguished modern Egyptian novelist, intricately illustrates the challenges faced by Egyptian society in his narratives. In his novel "Ard El-Nefaaq," he skillfully depicts the ethical and social dilemmas confronting his community through the perspective of a problematic hero set within a fantasy framework. This descriptive and analytical research delves into this hero using Lucien Goldmann's sociological lens. In fact, in social novels, we witness the emergence of heroes who, in addition to thinking deeply about their actions and motivations, are pragmatic and do not focus only on achieving a heroic goal. Rather, by adhering to true principles and values and criticizing and confronting the social and political structures that govern society, they also make confronting complex social problems and realities their main focus and seek to eliminate moral anomalies, and in this way they face numerous challenges. The results reveal that the author himself represents a troubled character who grapples with reviving values and moral principles within a decaying society. Originating from the middle class, he constructs a positive hero marked by internal conflict and an emotional desire for immediate access to qualitative values that transcend individualism. As a result, he identifies social challenges and moral failings—especially hypocrisy and deceit—pervasive throughout various layers of his devalued society. He addresses these complex societal issues in a diminished capacity, employing moral elixirs as a means of confrontation. Despite his relentless attempts to reform this objectified community, he ultimately faces failure and alienation, compelling him to tackle the ethical shortcomings and social crises of his deteriorating society through unconventional strategies.
Received: 07/04/2024	
Accepted: 17/12/2024	
Keywords: Sociology of Literature, Lucien Goldmann, Problematic Hero, Yusuf Sibai, Ard El-Nifaaq	

Cite this article: Erfatpour, Zine (2025). *A Sociological Examination of the Problematic Hero in Yusuf Sibai's Novel "Ardh El-Nifaaq" Through Lucien Goldmann's Theory.*, The Quarterly Journal of Lisān-i mubīn, Vol 17, New Series, No 61, Autumn, 2025,; pages 29-52.

DOI: 10.30479/lm.2024.20174.3706

Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Imam Khomeini International University.

This article is an open access article licensed under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License \(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

*Corresponding Author: Zine Erfatpour

Address: Tehran, Iran.

E-mail: z.erfatpor@gmail.com

Introduction

This article begins by examining Goldmann's theoretical principles concerning evolutionary structuralism and its application to the novel, with a particular focus on the concept of the problematic hero. We will analyze this problematic hero within Yusuf Sibai's novel "Ard El-Nefaaq," thereby revealing the underlying social and political structures of Egyptian society during the late 1940s.

The research aims to address two key questions:

1. What values does the problematic hero strive to achieve according to Lucien Goldmann's theoretical framework?
2. What journey does this hero undertake in pursuit of these values, and how does he bring them to fruition?

Methodology

This descriptive and analytical study begins by examining Goldmann's theoretical principles concerning evolutionary structuralism and its relevance to the novel, with a specific focus on the concept of the problematic hero. We will analyze this problematic hero in Yusuf Sibai's novel "Ard El-Nefaaq," thereby revealing the concealed aspects of the social and political framework of Egyptian society during the late 1940s.

Results

The analysis of the problematic hero in "Ard El-Nefaaq," informed by Goldmann's sociological viewpoints, demonstrates how Sibai adeptly articulates his social anxieties through this character while humorously revealing the underlying issues plaguing Egyptian society at the close of the 1940s. The journey undertaken by this problematic hero can be outlined as follows:

As a typical middle-class employee, this hero navigates between two social strata—the lower and upper classes—while searching for authentic values that have largely diminished in his society. Although he recognizes the causes of these societal challenges, he feels powerless to confront them directly. Consequently, he resorts to a diminished approach by utilizing elixirs of courage and nobility to first revive authentic values within himself and subsequently restore these virtues in a society where all values are primarily focused on wealth accumulation and social status.

In striving to actualize these authentic values, this problematic hero critiques his nation's leaders. Through such criticism, he portrays both the dire circumstances faced by the oppressed class and highlights the relative comfort enjoyed by those in power alongside their neglect of marginalized individuals. Echoing Goldmann's critical insights, he underscores how wealth derived from widespread poverty frequently shapes the morals and ideologies of ruling classes. Nonetheless, he also addresses instances where ordinary people fail to take action in situations where they could potentially resolve their own challenges.

In his quest for transformation within a devalued society—encompassing both oppressed individuals and those in power—this problematic hero engages in persistent individual efforts that lead him to endure considerable hardships across various environments: at home, in professional settings, during interactions with those living in poverty, and while opposing government officials.

Despite his earnest endeavors within his community, this hero grapples with internal discontent and an emotional yearning for direct access to qualitative values that transcend

individual concerns. Ultimately facing frustration and alienation from society, he is forced to adopt diminished tactics; he strives to impart moral elixirs into his community by any means necessary to free it from hypocrisy and deceit so that its members may enjoy a peaceful existence.

Conclusion

The analysis of the problematic hero in "Ard El-Nefaaq," informed by Goldmann's sociological insights, demonstrates how Sibai skillfully articulates his social anxieties through this character while humorously revealing the underlying issues afflicting Egyptian society at the end of the 1940s. The journey undertaken by this problematic hero can be summarized as follows:

As a typical middle-class employee, this hero navigates between two social strata—the lower and upper classes—while searching for authentic values that have largely faded in his society. Although he recognizes the causes behind these societal challenges, he feels powerless to confront them directly. Consequently, he resorts to a diminished approach by utilizing elixirs of courage and nobility to first revive authentic values within himself and subsequently restore these virtues in a community where all values are primarily focused on wealth accumulation and social status.

In striving to actualize these authentic values, this problematic hero critiques his nation's leaders. Through such criticism, he portrays both the dire circumstances faced by the oppressed class and highlights the relative comfort enjoyed by those in power alongside their neglect of marginalized individuals. Echoing Goldmann's critical insights, he underscores how wealth derived from widespread poverty frequently shapes the morals and ideologies of ruling classes. Nonetheless, he also addresses instances where ordinary people fail to take action in situations where they could potentially resolve their own challenges.

In pursuit of transformation within a devalued society—encompassing both oppressed individuals and those in power—this problematic hero engages in persistent individual efforts that lead him to endure considerable hardships across various environments: at home, in professional settings, during interactions with those living in poverty, and while opposing government officials.

As noted by Goldmann, this hero seeks true values within his degraded society through diminished means. The quest for these values may be viewed as diminished because this troubled character attempts to achieve authentic values not through conventional pathways but rather through unconventional methods such as utilizing moral elixirs. Essentially, Sibai himself embodies a problematic figure who finds no viable path for reviving values and moral virtues within his corrupt society. This results in him crafting a positive hero from the middle class who grapples with internal dissatisfaction and an emotional yearning for direct access to qualitative values beyond individual concerns. Ultimately frustrated and alienated from his community despite his earnest efforts, he resorts to diminished tactics; striving to impart moral elixirs into his society by any means necessary to liberate it from hypocrisy and deceit so that its members may enjoy a peaceful existence.

تحلیل جامعه‌شناختی قهرمان پروبلماتیک رمان «أرض النفاق» اثر یوسف السباعی

براساس نظریه لوسین گلدمن

زینہ عرفت پور^{*}

دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۳/۰۱/۱۹

پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۲۷

یوسف السباعی (۱۹۱۷-۱۹۷۸) داستان‌نویس برجسته معاصر مصری در داستان‌ها و رمان‌های خود، معضلات اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه مصر را ترسیم کرده و در رمان «أرض النفاق» در ژانر فانتزی از رهگذر یک قهرمان پروبلماتیک به این کار پرداخته است. درواقع ما در رمان‌های اجتماعی شاهد ظهور قهرمانانی هستیم که علاوه بر بر اینکه عمیقاً در مورد اعمال و انگیزه‌های خود فکرمی‌کنند، عمل‌گرا هستند و تنها بر دستیابی به هدف قهرمانانه تمرکز نمی‌کنند؛ بلکه با پایبندی به اصول و ارزش‌های راستین و انتقاد و تقابل با ساختارهای اجتماعی و سیاسی حاکم بر جامعه، رویارویی با معضلات و واقعیت‌های پیچیده اجتماعی را نیز سرلوحه کار خود قرارمی‌دهند و درصدد رفع ناهنجاری‌های اخلاقی هستند و در این راه با چالش‌های متعددی روبه‌رو می‌شوند؛ لذا در این مقاله بر آن شدیم که با روش توصیفی-تحلیلی، قهرمان رمان «أرض النفاق» را براساس رویکرد جامعه‌شناختی لوسین گلدمن واکاوی کنیم. نتیجه این پژوهش بیانگر این است که نویسنده خود به‌عنوان شخصیت مسئله‌مندی که در جامعه خود برای احیای ارزش‌ها و فضایل اخلاقی راهی نمی‌یابد، از میان قشر متوسط جامعه، در بستری مشابه بستر جامعه خود، قهرمانی مثبت می‌آفریند که مشکلات اجتماعی و رذایل اخلاقی به‌ویژه نفاق و ریاکاری را در طبقات مختلف جامعه ارزش‌باخته خود رصد می‌کند و به‌صورت فردی با مسائل حل‌نشده جامعه مقابله می‌کند؛ ولی با تمام تلاش‌هایش در جهت اصلاح این جامعه دچار شیء‌وارگی، با شکست ظاهری مواجه می‌شود و از جامعه طرد می‌شود و به‌ناچار با روشی غیرمعمول یعنی استفاده از اکسیر اخلاق، این مشکلات را حل می‌کند.

کلمات کلیدی: جامعه‌شناسی ادبیات، لوسین گلدمن، قهرمان پروبلماتیک، یوسف السباعی، رمان «أرض النفاق».

استناد: عرفت پور، زینہ (۱۴۰۴). تحلیل جامعه‌شناختی قهرمان پروبلماتیک رمان «أرض النفاق» اثر یوسف السباعی براساس نظریه لوسین گلدمن، فصلنامه علمی لسان مبین، سال هفدهم، دوره جدید، شماره ۶۱، پاییز ۱۴۰۴، ص ۵۲-۲۹.

DOI: 10.30479/lm.2024.20174.3706

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۱. مقدمه

قهرمان مسئله‌مند برای اولین بار در قرن بیستم توسط لوکاچ مطرح شد و با لوسین گلدمن به شیوه‌ای کاربردی قوام یافت. از دیدگاه این دو نظریه‌پرداز، تقابل ساختار ادبی و اجتماعی، ادبیات را ابزار پاسخ‌گویی به مسائل اجتماعی ساخته است. نویسندگان رمان‌های واقع‌گرا، قهرمان خود را از محیط دلخواه خویش برمی‌گزینند و او را به‌عنوان نماینده افراد طبقه متوسط یا حتی محروم جامعه خود مطرح می‌کند. قهرمان مسئله‌مند در پی ارزش‌های اصیل انسانی در دنیایی تباه برمی‌آید و با انتقاد از جامعه به حاشیه رانده می‌شود. یوسف السباعی نیز به‌عنوان یکی از داستان‌نویسان برجسته معاصر مصری، با رویکرد جامعه‌شناختی‌ای که دارد در آثار خود به‌خوبی به معضلات اجتماعی جامعه مصری زمان خود می‌پردازد و ابعاد آن را در قالب داستان و رمان بازنمایی می‌کند. وی در رمان «أرض النفاق» علاوه‌بر اینکه مفاسد اخلاقی و اجتماعی را در سطوح مختلف به تصویر می‌کشد، از طریق قهرمان پروبلماتیک خود در پی اصلاح جامعه پر از نفاق و تزویر خویش است. در این مقاله با روش توصیفی تحلیلی، پس از پرداختن به مبانی نظری گلدمن درباره ساختارگرایی تکوینی و رمان و به‌ویژه قهرمان پروبلماتیک، براساس رویکرد جامعه‌شناختی گلدمن، قهرمان پروبلماتیک را در رمان «أرض النفاق» واکاوی می‌کنیم و از این رهگذر از لایه‌های پنهان ساختار اجتماعی و سیاسی جامعه مصری در پایان دهه چهل میلادی پرده برمی‌داریم. ما در این پژوهش قصد داریم به سؤال‌های زیر پاسخ دهیم:

براساس نظریه لوسین گلدمن، قهرمان پروبلماتیک در این رمان به دنبال تحقق بخشیدن به چه ارزش‌هایی است؟

این قهرمان در راه دستیابی به این ارزش‌ها، چه مراحل را پشت سر می‌گذارد و به چه شکلی آن‌ها را محقق می‌کند؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

در زمینه نقد جامعه‌شناختی داستان و رمان عربی براساس نظریه لوسین گلدمن تحقیقاتی شده است؛ از جمله:

مقاله «قهرمان مسئله‌دار در رمان اللص و الکلاب اثر نجیب محفوظ»، نوشته امید ایزانلو (۱۳۹۵ ه‍.ش) سعید مهران را قهرمان رمان معرفی می‌کند و براساس نظریه لوکاچ و گلدمن او را فردی مسئله‌مند به شمار می‌آورد؛ زیرا قربانی شرایط اجتماعی موجود عصر خود است و هرچه تلاش

می‌کند تا ارزش‌های راستین را در جامعه خود احیا کند، راه به جایی نمی‌برد و در نهایت محکوم به شکست می‌شود و تسلیم می‌شود. در این مقاله همان‌طور که از عنوانش پیداست، به غلط از قهرمان مسئله‌مند، به عنوان قهرمان مسئله‌دار یاد شده است. البته ویژگی‌های این قهرمان به‌طور کامل بررسی شده است؛ ولی با اینکه رمان عربی است، متأسفانه در بخش شاهدمثال‌ها، متن عربی نیامده است.

مقاله «واکاوی جامعه‌شناختی ادبی در داستان کوتاه الزیف براساس اسلوب لوسین گلدمن» نوشته محمدرضا خضری و مریم عظمت‌پناه (سال ۱۳۹۹ ه‍.ش)، ساختار داستان الزیف (برگرفته از یکی از داستان‌های مجموعه داستانی همس الجنون که در سال ۱۹۳۸ م. چاپ شده است) را با توجه به بستر تاریخی، اجتماعی و اقتصادی، براساس دیدگاه گلدمن واکاوی می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که در این رمان، سلطه انگلیس استعمارگر بر جامعه مصر، طبقاتی بودن جامعه از نظر اقتصادی، سودجویی افراد طبقه برتر، در خطر قرار گرفتن منافع طبقه متوسط و آگاهی و نفرت آنان از خیانت افراد طبقه برتر به‌موجب پذیرش معاهده ۱۹۳۶ م، داستان الزیف را دارای ساختاری معنادار کرده است که پاسخ مناسبی به شرایط حاکم بر جامعه طبقاتی نجیب محفوظ باشد. همچنین از آنجاکه نویسنده در نگارش آن از جهان‌نگری و آگاهی ممکن طبقه اجتماعی خود تأثیر پذیرفته است، فاعل اثر وی نیز مطابق با نظر گلدمن فرافردی محسوب می‌شود. البته شاهدمثال‌های مذکور در مقاله برای اثبات این ادعاها، بسیار محدود و ناکافی هستند.

مقاله «جهان‌نگری و قهرمان مسئله‌دار در رمان القوس و الفراشه از منظر ساختارگرایی تکوینی» نوشته هومن ناظمیان و زهرا نیک‌زاد (سال ۱۴۰۰ ه‍.ش) رمان مذکور را از منظر ساختارگرایی تکوینی در سه مقوله ساختار معنادار، جهان‌نگری و قهرمان مسئله‌مند بررسی می‌کند. این مقاله یوسف الفرسیوی را که مبارز و روزنامه‌نگار چپ‌گراست، مصداق قهرمان مسئله‌مند معرفی می‌کند که به‌دلیل پیوستن فرزندش به القاعده و مرگ انتحاری او، رنگ باختن ارزش‌هایی را که به‌خاطر آن‌ها مبارزه کرده و نیز انواع ناهنجاری‌های اجتماعی و اقتصادی را در جامعه سرخورده، خشمگین و معترض مراکش به تصویر می‌کشد. در این مقاله نیز، به‌اشتباه به‌جای قهرمان مسئله‌مند، از اصطلاح قهرمان مسئله‌دار استفاده شده است و درضمن، تحلیل گلدمنی در بخش بحث و بررسی، خیلی پررنگ نیست.

مقاله «قهرمان مسئله‌دار در رمان عندما يفكر الرجل اثر خوله القزوينی براساس نظریه لوسین گلدمن» نوشته مهین ظهیری (سال ۱۴۰۱ ه‍.ش) محمد را قهرمان مسئله‌مند رمان معرفی می‌کند. او به آرمان‌های واقعی مانند تلاش برای اصلاح مفاسد اجتماعی، احیای ارزش‌های راستین، احترام به عقاید مخالفان و ایستادگی در برابر توطئه‌های دشمنان پایبند است و با ارزش‌های ضمنی جامعه چون قدرت‌طلبی در تعارض قرار می‌گیرد و توانایی حل این تعارض را ندارد. بنابراین به‌نوعی در جامعه به حاشیه می‌رود و در نهایت، مرگ حذف وی از جامعه را رقم می‌زند. در این مقاله نیز به‌اشتباه به‌جای قهرمان مسئله‌مند، اصطلاح قهرمان مسئله‌دار به کار رفته و در مبانی نظری، ویژگی‌های این قهرمان به‌طور کامل بیان نشده است.

«نقد جامعه‌شناختی رمان السکره اثر نجیب محفوظ از دیدگاه لوسین گلدمن» عنوان پایان‌نامه آزاده عسگری در سال ۱۳۹۴ ه‍.ش است. این پایان‌نامه، رمان «السکره» را به کمک شیوه نقد جامعه‌شناسی ادبی لوسین گلدمن بررسی می‌کند تا توانایی نویسنده بزرگی چون نجیب محفوظ را در بیان مسائل و مشکلات جامعه مصر نشان دهد. البته زمانی که رمانی براساس نظریه جامعه‌شناختی گلدمنی، واکاوی می‌شود، انتظار می‌رود که کمیت و کیفیت بازتاب مبانی این نظریه در رمان ارزیابی شود، نه میزان توانایی نویسنده در بیان مشکلات جامعه خویش.

۲. بحث و بررسی

اولین نظام منسجم در جامعه‌شناسی ادبیات توسط جرج لوکاچ شکل گرفت و پس از جنگ جهانی دوم لوسین گلدمن منتقد رومانیایی، افکار و دیدگاه‌های لوکاچ را به‌صورت مکتوب درآورد و برای بررسی مسائل انسانی و اجتماعی در فضای ادبیات، رویکرد ساخت‌گرایی تکوینی را برگزید. این رویکرد بر این فرض بنا شده است که ساختار آثار ادبی با ساختارهای ذهنی گروه‌های اجتماعی در درون اجتماع یا جهان‌بینی طبقات اجتماعی، شکل می‌گیرد. گلدمن در این رویکرد، بر این موضوع تأکید می‌کند که هر آفرینش ادبی یا فلسفی، جزئی مستقل از آفریننده است که خود به گروه خاصی وابسته است و این گروه خود نیز جزئی از ساختار اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دوره‌ای مشخص محسوب می‌شود؛ بنابراین هر اثر ادبی برجسته جهان‌بینی یک گروه را بازتاب می‌دهد نه جهان‌بینی نویسنده را. البته گلدمن، برای آفریننده اثر ادبی ارزش بسیاری قائل می‌شود؛ چراکه داستان یا رمان مسائل اجتماعی را به‌شکل هنری

بازتاب می‌دهد؛ بنابراین نویسنده بزرگ از روی واقعیت‌های اجتماعی کپی‌برداری نمی‌کند، بلکه ساختاری سازگار با جهان‌بینی گروه خود می‌آفریند (رک: گلدمن، ۱۳۶۹ ه‍.ش، ص ۱۱-۱۴).

۱-۲. رمان از دیدگاه گلدمن

لوسین گلدمن اولین کسی است که با الهام گرفتن از لوکاچ و ژرار فرضیه‌هایی دارای صبغه اجتماعی ارائه می‌دهد. وی با استفاده از تحلیل و بررسی‌های این دو جامعه‌شناس (غولدمان و آخرون، ۱۹۸۶م، ص ۱۰۷)، در تعریف رمان می‌گوید: «رمان داستان جست‌وجوی ارزش‌های راستینی است به‌شکلی تنزل‌یافته و در جامعه‌ای تنزل‌یافته» (همان). گلدمن در جای دیگری درباره رمان می‌گوید: «رمان به‌عنوان داستان جست‌وجوی ارزش‌های اصیل تنزل‌یافته در جهانی غیراصیل، ضرورتاً در آن واحد یک بیوگرافی است و یک تاریخ اجتماعی. البته اتفاق مهمی که به‌شکل ویژه‌ای رخ می‌دهد، این است که موضع نویسنده نسبت به جهانی که خلق کرده است، با موضع نویسندگان نسبت به جهان در تمام انواع ادبی دیگر متفاوت است. ژرار این موضع‌گیری خاص را طنز و لوکاچ آن را سخریه (استهزا یا هجو) می‌نامد و هر دو بر این مسئله اتفاق نظر دارند که رمان‌نویس باید از آگاهی قهرمانانش فراتر رود و همین فرا رفتن (فکاهه و سخریه) از لحاظ زیبایی‌شناختی عامل زیربنایی نوآوری رمانی است» (عروذکی، ۱۹۹۲م، ص ۱۸-۱۹).

۲-۲. قهرمان پروبلماتیک از نظر گلدمن

قهرمان رمان در نظرگاه لوکاچ قهرمانی اهریمنی است که برای دست یافتن به ارزش‌های راستین، سرنوشتش با مرگ گره می‌خورد؛ «مرگی که لحظه‌ای نمادین و بیانگر آگاه شدن قهرمان رمان از بیهودگی امیدهای برادررفته است و هیچ نشانی از عمق آن هماهنگی مطلوب میان قهرمان و جهان وجود ندارد. چراکه دستیابی به این هدف در حکم رفع گسست میان قهرمان و جهان و در نتیجه به معنای از میان رفتن خود جهان رمانی خواهد بود» (فراروتی، ۱۳۷۷ ه‍.ش، ص ۲۲۱). اما در جامعه‌شناسی گلدمنی، کسانی که در صدد جست‌وجوی ارزش‌های راستین هستند، بدان جهت که از اسارت تأثیرات تباه‌گر ارزش مبادله یعنی شیء‌وارگی، نمی‌تواند رهایی پیدا کند، افراد پروبلماتیک یا مسئله‌مند به شمار می‌آیند.

در اقتصاد کالایی که ارزش‌های مبادله، ارزش‌های کمی و شیء‌وارگی حاکم است، تضاد میان شخصیت پروبلماتیک و جامعه ایجاد می‌شود و کشمکش آرمان‌های او با واقعیت، باعث انزوا و گسست رفع‌نشدنی میان وی با جامعه می‌گردد. به عقیده گلدمن شیء‌وارگی به‌عنوان نمونه بارز نقش

تیین کننده اقتصاد در مجموع کردار اجتماعی است و در چنین جامعه‌ای، مبادله کالا و همچنین بازار به نظامی مستقل از اراده افراد تبدیل می‌شود؛ نظامی که در آن حرکت اشیای بی‌جان بر انسان‌ها حاکم است. در این نظام، انسان‌ها به آدمک‌هایی بی‌اراده و به زائده‌های بیگانه یعنی اشیای بدل می‌شوند (لووی و نغیر، ۱۳۷۶ ه‍.ش، ص ۴۴-۴۵). به‌رحال در چنین فضایی، همواره انسان ارزش‌مدار با جامعه در تعارض است. گلدمن می‌گوید: «در جامعه‌ای که کلیه ارزش‌ها با کمیت و پول سنجیده می‌شود، جست‌وجو برای فضائل انسانی، حقیر و بی‌ارزش است. در چنین جامعه روبه‌زوالی، فرهنگ جایگاهی ندارد و شخصیت اصلی رمان فرد عادی است که وابسته به گروه و طبقه خاصی نیست. او که نماینده هم‌نوعان خویش است، از میان قشر متوسطی است که در شرایطی خاص دچار نارضایتی می‌شود و به انتقاد و مخالفت می‌پردازد و قهرمان رمان برخلاف قهرمان حماسه، گسست قاطع و رفع‌نشدنی با جهان و واقعیت دارد» (گلدمن، ۱۳۷۱ ه‍.ش، ص ۴۵).

به‌دنبال همین مخالفت و انتقاد از جامعه، مرحله بعد یعنی تغییر و دگرگونی یکی از مراحل است که از رهگذر آن شخصیت پروبلماتیک، برای رهایی از وضع موجود تلاش می‌کند و می‌جنگد و به‌دنبال احیای ارزش‌های فراموش‌شده جامعه است. آگاهی قهرمان از محدودیت‌های جامعه فراتر می‌رود که در این حالت نمی‌تواند با قواعد و قوانین جامعه سازگار شود و برای تغییر وضع موجود تلاش می‌کند. (گلدمن، ۱۳۸۱ ه‍.ش، ص ۷۳) لئو لوونتال درباره در حاشیه بودن هنرمند و شخصیت‌های اصلی اثر هنری می‌گوید: «هنرمند دنیا را با چشمی کج و معوج می‌بیند. با کجکی نگاه کردن به دنیا آن را درست می‌بیند؛ چون درواقع دنیا کج و کوله است» (لوونتال، ۱۳۹۰ ه‍.ش، ص ۱۲۵). از نگاه نظریه انتقادی لوونتال، هنرمند ادبی زمانی می‌تواند با افراد جامعه هم‌پیمان شود که نماینده جمع طردشدگان، فقیران، گدایان، بزه‌کاران، دیوانگان و خلاصه تمام افرادی باشد که به‌نوعی در جامعه با مشکلات مختلف دست‌وپنجه نرم می‌کنند (همان، ص ۱۲۶).

گلدمن می‌گوید: «اصطلاح شخصیت پروبلماتیک را نه به معنای فرد مسئله‌ساز بلکه به معنای شخصیتی به کار می‌بریم که زندگانی و ارزش‌هایش او را در برابر مسائلی حل‌نشده نمی‌تواند آگاهی روشن و دقیقی از آن‌ها به دست آورد، قرار می‌دهند و این ویژگی است که قهرمان رمانی را از قهرمان تراژیک جدا می‌کند» (گلدمن، ۱۳۷۱ ه‍.ش، ص ۲۶۰). به‌علاوه، گلدمن بر این باور است که آفرینش

ادبی و هنری باید قهرمانی مثبت بیافریند که در جست‌وجوی ارزش‌های کیفی فرافردی باشد و از آن‌ها دفاع کند (گلدمن، ۱۳۷۶ ه‍.ش، ص ۳۳۷-۳۳۶) و احتمالاً این قهرمان از میان قشر متوسطی برخاسته است که در شرایط خاص دچار «نارضایتی عاطفی مفهوم‌بندی‌نشده و اشتیاق عاطفی به دستیابی مستقیم به ارزش‌های کیفی» شده است (همان، ص ۳۳۳).

۲-۳. تحلیل جامعه‌شناختی قهرمان پروبلماتیک رمان أرض النفاق براساس دیدگاه گلدمن

با توجه به مبانی جامعه‌شناختی گلدمن در اینجا قهرمان پروبلماتیک را در رمان أرض النفاق براساس دیدگاه وی واکاوی می‌کنیم. البته پیش از ارائه تحلیل‌ها، خلاصه‌ای از رمان را بازگو می‌کنیم:

۲-۳-۱. خلاصه رمان أرض النفاق

أرض النفاق رمانی فانتزی است که در سال ۱۹۴۹م به چاپ رسید. یوسف السباعی در آن به‌شکل طنزآمیزی فساد و تباهی جامعه مصر را مورد مناقشه قرار می‌دهد و انواع فساد اخلاقی و اجتماعی، به‌ویژه نفاق و دورویی را در جامعه خود به‌شکل هدفمندی به تصویر می‌کشد (برکات؛ عداد، ۲۰۱۷، ص ۲۸). رمان با قهرمان داستان که راوی است آغاز می‌شود. او با تابلوی سردر مغازه عطاری روبه‌رو می‌شود که روی آن نوشته است: «تاجر اخلاق؛ عمده‌فروش و خرده‌فروش». از روی کنجکاوی وارد مغازه می‌شود و با فروشنده صحبت می‌کند و درمی‌یابد که او گردهایی می‌فروشد که اکسیر اخلاق نیکو هستند. پس از پرس‌وجوی فراوان، صاحب عطاری به او صادقانه می‌گوید که خود قبلاً از این گردها استفاده کرده و به نتیجه نرسیده است.

قهرمان رمان، به‌شکل آزمایشی از او گرد شجاعت می‌خرد. البته مدت زمان تأثیرگذاری آن ده روز است. او به خانه برمی‌گردد و پس از کلنجار رفتن با خود، گرد شجاعت را با آب مخلوط می‌کند و آن را سر می‌کشد. پس از مدت کوتاهی ویژگی‌های او تغییر می‌کند. کم‌کم به خطاهای دیگران اعتراض می‌کند، به ضعیفان و محرومان یاری و کمک می‌رساند و همین امر عواقب بدی را برایش رقم می‌زند. دوباره به سراغ فروشنده می‌رود و گرد جوانمردی از او می‌خرد و با مصرف آن، همان اتفاق‌های قبلی برایش رخ می‌دهد؛ اما این بار بدتر. دوباره نزد آن فروشنده می‌رود و تصمیم می‌گیرد ده روز نزد او بماند تا اثر اکسیر جوانمردی از او برطرف شود.

شب هنگام، قهرمان رمان، در گوشه‌ای دورتر کیسه‌ای می‌بیند و متوجه می‌شود که کیسه عصاره اخلاق است. به امید اصلاح جامعه، آن را می‌دزد تا آن را در رود نیل بیندازد و مردم از آب آن بنوشند و راه صلاح و نیکی در پیش گیرند؛ اما فروشنده او را دنبال می‌کند و در کنار رود که شهر را سیراب می‌کرد با هم درگیر می‌شوند. در نهایت کیسه می‌افتد و با آب مخلوط می‌شود و به مخازن آب شهری می‌رسد. مأموران امنیتی قهرمان رمان و فروشنده را پس از گزارش خبرچینان، دستگیر می‌کنند؛ اما اعضای دادگاه که آب آمیخته با گرد اخلاق را نوشیده بودند، آنان را تبرئه می‌کنند. در نهایت در نتیجه نوشیدن این آب، حال مردم تغییر می‌کند، نفاق و ریاکاری از میان می‌رود و صداقت و اخلاص جایگزین آن‌ها می‌شود. بدین ترتیب، اخلاق، رفاه و خوشبختی در جامعه حاکم می‌شود.

۲-۳-۲. تحلیل گلدمنی قهرمان پروبلماتیک رمان «أرض النفاق»

رمان أرض النفاق که برای اولین بار در پایان دهه چهل میلادی توسط یوسف سباعی به چاپ رسیده است، نوعی رمان اجتماعی است که هم واقع‌گرا و هم تخیلی است. سباعی در این رمان با قهرمان پروبلماتیک که نقش راوی را نیز ایفا می‌کند، بحران اخلاقی و معضلات اجتماعی کشور خود را مورد مناقشه قرار می‌دهد که البته مهم‌ترین آن‌ها، نفاق و دورویی است و به‌شکل آزاردهنده‌ای او را دچار مسئله می‌کند. نویسنده از همان ابتدای رمان، اخلاق را در جامعه خود به‌مثابه شیء و کالایی معرفی می‌کند که در دکان عطاری برای فروش عرضه می‌شود و البته کسی در جامعه اقبالی به این کالا ندارد. در واقع، حوادث این رمان در فضایی پیش می‌رود که به قول گلدمن شیء‌وارگی بر آن حاکم است و قهرمان پروبلماتیک او در چنین شرایطی به جنگ بیماری صعب‌العلاج جامعه خود، یعنی نفاق و ریاکاری می‌رود. این قهرمان مسئله‌مند، مراحل زیر را برای حل بحران اخلاقی اجتماعی جامعه ارزش‌باخته خود طی می‌کند:

۲-۳-۲. جست‌وجوی ارزش‌های راستین _ ارزش‌های فرافردی

قهرمان مسئله‌مند رمان، از همان ابتدا که داستان خود را روایت می‌کند، فردی به دنبال ارزش‌های راستین است و در جامعه خود که پر از نفاق و تزویر و دروغ است، با مصرف اکسیر اخلاق، شجاعت و جوانمردی، ابتدا بزدلی و ناجوانمردی را از وجود خود می‌زداید و یکه‌وتنها با فقر، نابرابری، ظلم بالادست به فرودست، نفاق، فریب‌کاری و سیاست‌بازی‌های احزاب سیاسی و حاکمان کشور و به‌طور کلی مفساد اخلاقی و اجتماعی مبارزه می‌کند.

به عنوان مثال در بخش اول رمان که قهرمان رمان گرد شجاعت را مصرف می‌کند، از خدمتکار خانه که تحت خشونت مادرزنش قرار گرفته حمایت می‌کند، با مادرزنش درگیر می‌شود، خدمتکار را از چنگال او بیرون می‌کشد و با لحن تندی به او هشدار می‌دهد که دیگر کتکش نزنند: «...لقد امتلكتني الشفقة على الخادمة، وأحسستُ مبلغَ ما في ضربها من ظلمٍ واعتداءٍ فاندفعتُ الى السيدة ونزعتُ الخادمة من بين براثها... وقلتُ لها في لهجة صارمة.. إني أحذُّها من أن تمدَّ يدها إلى الخادمة بعد الآن، وإلاَّ حدثَ ما لا تُحمد عُقبا...» (السباعی، بی‌تا، ص ۳۳).

در بخشی دیگر از رمان، قهرمان مسئله‌مند، یک روز صبح در مسیر رفتن به اداره خود، با مردی که رفتار خشونت‌آمیزی با همسرش دارد، دعوا می‌کند و دیر به کار می‌رسد. وقتی رئیس اداره با عصبانیت علت تأخیرش را می‌پرسد، دیگر مثل گذشته تملقش را نمی‌گوید و جواب‌های سربالا به او می‌دهد: «...وجدت الرجل جالساً على مكتبه، وقد بدت عليه بوادرُ الشر، وكأنَّه يتحقَّرُ للانقضاض. ولم أشكَّ عندئذ أنَّ الرجلَ في أسوأ حالاته النفسية التي لا تنتج إلاَّ إثرَ معركة حامية - على الریق - بينه وحرمة المصون، وكان يجب عليَّ والأمرُ كذلك، أن أبدأ بالترفيه عنه، والتسرية عن نفسه وفرفشته ونعشته بشتى أنواع النفاق والرياء والمداهنة.. ولكنني شعرتُ أنني لم أعد أُجيدُ هذه الطرق، وأنَّ نفسي قد بدأت تعافُها، وأنَّ الشجاعة الكامنة في جوفي تأبى أن تنزَل بي إلى هذا الدرك» (السباعی، بی‌تا، ص ۷۴). در واقع با اینکه رئیس را در بدترین حالات روحی خود دیده است که معمولاً ناشی از دعوای شدیدی است که اول صبح میان او و همسرش درگرفته است و طبق معمول باید با صحبت‌های چاپلوسانه او را سرحال و شاداب کند، شجاعتی که به واسطه اکسیر شجاعت در درون او ایجاد شده بود، دیگر اجازه نمی‌داد که تملقش را بگوید و باد در آستینش کند.

در ادامه، زمانی که قهرمان رمان، گرد جوانمردی را مصرف می‌کند، اولین جوانمردی‌ای که از خود نشان می‌دهد، مهربانی با حیوانات است. وقتی جرعه‌ای از اکسیر جوانمردی را سر می‌کشد، در راه برگشت به خانه سگی می‌بیند که از شدت تشنگی له‌له می‌زند و دلش برای آن می‌سوزد. سگ را با خود به خانه می‌برد و از برادرش می‌خواهد که برای سگ آب بیاورد. بعد از چند لحظه برادرش برای سگ آب می‌آورد (رک: السباعی، بی‌تا، ص ۱۰۹-۱۱۰).

در جایی دیگری از رمان، به محله فقیرنشین می‌رود تا از بیچارگان و تهی‌دستان دستگیری کند. در آنجا ابتدا، فروشنده دوره‌گردی را می‌بیند که موز می‌فروشد و داد می‌زند که موزش را مفت و ارزان است. او هم با خود می‌گوید من که الان ادعای جوانمردی دارم، بهتر است با همین قیمت و بدون تخفیف گرفتن از او موز بخرم. برای اینکه کمال جوانمردی خود را نشان دهد، برای یک جعبه موز به جای شش قرش، هفت قرش می‌دهد: «وبدأت افحص الموز... حتی لا یخدعنی الرجل... فیعطینی موزاً معطوباً یخجلنی أمام الأولاد وأبیهم... ووجدت الموز الموضوع علی العربیة من نوع سلیم لیس کثیراً أن تدفع فی أخته ستة قرش...» (همان، ص ۱۴۹).

در ادامه راه، زن و مردی را می‌بیند که ادعا می‌کنند از شهر خود برای زیارت امام حسین (ع) به راه افتاده‌اند. در این حال، کیف‌قاپی کیفشان را می‌زند و تنها یک سبد تخم‌مرغ و یک جفت کبوتر برایشان می‌ماند که برای مخارج سفر می‌خواهند بفروشند. او برای اینکه در حقشان جوانمردی کند، تخم‌مرغ و کبوترها را از آنان می‌خرد تا مشکلشان حل شود و آنها را به همراه موزها برای یکی از آشنایان فقیر خود می‌برد و با خود می‌گوید: «ماذا لو ابتعت منه سبت البيض والحمام فأنتذته من ورطته ثم حملت السبت بما فيه الی صاحبی المسکین مع ما أحمله من موز فتکون له هدیة تقر بها عینه وعین زوجته وأولاده وتفک ضیقهم» (رک: همان، ص ۱۵۰-۱۵۳).

سپس به خانه محمد افندی همان آشنای فقیر می‌رود تا تخم‌مرغ‌ها و موزها را به خانواده او بدهد. در آنجا همسر محمد افندی به بهانه هزینه تحصیل پسرشان بیست جُنیه [بیست پوند مصری] از او درخواست می‌کند. او نیز پس از کلی کلنجار رفتن با خود، این مبلغ را به آنان می‌دهد. پسرشان نزد او می‌آید و تشکر می‌کند و می‌گوید اما بدون لباس چگونه به دانشگاه برود. او در درون خود، به بی‌اعتباری لباس‌هایی فکر می‌کند که بر تن دارد و لباسش را درمی‌آورد و به او می‌دهد. زمانی که از آنان می‌خواهد که یک پیراهن معمولی به او بدهند، آنان یک لباس خواب زنانه به او می‌دهند و او با همان لباس به خانه بازمی‌گردد (رک: همان، ص ۱۶۱-۱۷۱).

در مجموع می‌توان گفت که قهرمان پروبلماتیک رمان در میان دو گروه اجتماعی یعنی گروه تهی‌دست و گروه بالادست جامعه و حتی نسبت به حیوانات، به صورت فردی، دیوانه‌وار در جست‌وجوی ارزش‌های اصیلی است که در جامعه خود به شدت رنگ باخته‌اند.

۲-۳-۲. انتقاد و تقابل با ساختارهای اجتماعی و سیاسی حاکم بر جامعه

قهرمان پروبلماتیک رمان، دنبال آرمان‌شهری است که رذایل اخلاقی و بازی‌های کثیف سیاسی در آن وجود نداشته باشد. او از طریق مخالفت با ساختار اجتماعی سیاسی حاکم بر کشور، می‌خواهد صدای محرومانی باشد که اصلاً صدایشان شنیده نمی‌شود.

وی در اوایل رمان از خود شروع می‌کند و از طریق تقابل با مقوله کلاه طربوش بر سر گذاشتن [کلاه بی‌لبه‌ای از پارچه پشمی قرمز که در بالای آن منگوله‌ای ابریشمینی دارد که به سمت عقب کلاه آویزان می‌شود] و مورد احترام بودن مرد (در جامعه مصری) از یک سنت اجتماعی انتقاد می‌کند و برای ابراز این مخالفت، برای اولین بار بدون کلاه طربوش از منزل بیرون می‌رود. در این کشاکش با پرسش‌هایی که مطرح می‌کند این رسم اجتماعی را زیرسؤال می‌برد و دلیل پذیرفتن آن را ترس از عدم پذیرش سنت‌ها و ترس از الگوناپذیری از جامعه و در نهایت، نگرانی از برچسب خوردن قلمداد می‌کند: «تری ماذا يجبرنا على ارتدائه؟ الجبن!! جبن الثقيل... وجبن التقليد، والخوف من أن نتهم بالشذوذ» (رک: السباعی، بی‌تا، ص ۳۴-۳۵).

قهرمان رمان در فصل دوم داستان، ضمن اشاره به اختلاف طبقاتی حاکم بر جامعه، به‌طور غیرمستقیم گسست خود و هم‌نو عانش را از نظام حاکم بر جامعه از رهگذر ترسیم مشکلات اقتصادی مطرح می‌کند و از بی‌خبری مسئولان کشور و بزرگان و ثروتمندان جامعه از آرزوهای ساده مردم انتقاد می‌کند که در حد برخورداری از درآمد کافی، داشتن مسکن و خوردوخوراک مناسب است: «يجب أن يجربَ رئيسُ الوزراءِ والوزراءُ وغيرهم من العظماءِ والأثرياءِ، كيف يمكنُ لإنسانٍ أن يعيشَ هو وأسرتهُ بأربعةِ جنيهاتٍ في الشهرِ، يجب أن يَقتطِوا في عِشَةٍ من عِششِ الترجمان وزينهم، إيجارها خمس قرشاً، يجب أن يجربوا كيف يمكنُ أن يأكلَ الإنسانُ لحمَةً مرةً واحدةً في الشهرِ» (رک: السباعی، بی‌تا، ص ۳۸).

این قهرمان در ادامه، با لحن تندتری از دولتمردان مرفه انتقاد می‌کند و با لحن بسیار سرزنشگرانه و منتقدانه‌ای، گسست شدید میان مردمان محروم جامعه و دولت حاکم را به تصویر می‌کشد. البته پس از همین انتقاد تندوتیز، از خود مردم نیز انتقاد می‌کند؛ چراکه آنان به‌طور خودجوش دست‌کم می‌توانند محله خود را نظافت کنند: «أَنَّ الحكومة لا شك مقصرة في أمر هؤلاء التعسین ولا شك أيضاً أن ما بهم مرجعه الأول إلى الفقر الذي يكبلهم بأغلاله ولكن ما ضرهم لو ضغطوا على أنفسهم فحاولوا أن يكونوا من تلقاء أنفسهم أكثر نظافة ما ضرهم لو طلقوا بالثلاثة فن القذارة؟!» (همان، ص ۱۱۳).

در ادامه، قهرمان پروبلماتیک از طریق زیرسؤال بردن مال‌اندوزی گدای ثروتمند فریب‌کاری، پول پرستی افرادی را به چالش می‌کشد که نه خود از مالشان بهره‌ای می‌برند و نه به دیگران بهره‌ای می‌رسانند و با سرزنش این گدای ثروتمند، از شیء‌وارگی و تبدیل شدن پول به ارزش مطلق در جامعه ارزش‌باخته خود انتقاد می‌کند (همان، ص ۱۲۵).

در بخشی از رمان می‌بینیم که قهرمان رمان وقتی درباره برگزاری انتخابات مجلس کشور خود و نیز بازی‌های تیم‌ها و احزاب سیاسی مختلف بر سر اشغال کردن صندلی نمایندگی و اقناع مردم با پروژه‌هایی شبیه طبل توخالی صحبت می‌کند، از سرگردانی ملت در میان این بازی‌های سیاسی و مخالفت خود با این بازی‌ها سخن می‌گوید: «...کیف يمكن الاستقراؤ إذا.. وهذه اللعبة تسيطر على العقول وتُشغل الأذهان؟.. كيف يمكن الاستقراؤ، ومحترفو السياسة مغفلون في البلد مسيطرون على دقة أمورها؟ وأخذت أجهد الفكر في طريقة تخلص البلد من ساستها، ومن أتيامها، ومن لعبتها الكبرى...» (همان، ص ۸۴).

چنان‌که ملاحظه شد قهرمان پروبلماتیک رمان، از رهگذر انتقاد از طبقات حاکم بر جامعه، از یک سو وضعیت زندگی فلاکت‌بار طبقه ستم‌دیده را ترسیم می‌کند و از سوی دیگر تا حدودی از سطح رفاه دولتمردان و بی‌اعتنایی آنان به طبقه محروم پرده برمی‌دارد. به عبارتی می‌توان گفت که نگاه انتقادی این قهرمان مسئله‌مند همان نگاه انتقادی گلدمنی است که تأکید دارد: «ثروت به برکت فقر توده‌ها... شیوه‌ای از زندگی را می‌آفریند که جز در موارد استثنایی، بر اخلاق و ایدئولوژی طبقات حاکم به‌ناگزیر تأثیر می‌گذارد» (لووی؛ نعیر، ۱۳۷۶ ه‍.ش، ص ۴۲). البته انتقاد قهرمان از طبقات حاکم، از یک سو به همین طبقات مرفه نهیب می‌زند که به داد محرومان برسند و از سوی دیگر به طبقه محروم یادآور می‌شود که خود نیز برای نجات خودشان از وضعیت موجود و از بازهای سیاسی سیاست‌بازان، به دنبال چاره و راه‌حلی باشند.

۳-۲-۳. ایجاد تغییر و دگرگونی

در بخش‌های مختلف رمان، می‌بینیم قهرمان پروبلماتیک به دنبال ایجاد تغییر و دگرگونی در جامعه خود و در سطح جوامع عربی است. او از ضرورت حمایت از ملت فلسطین در برابر صهیونیست‌ها سخن می‌گوید و از ناکارآمدی اتحادیه عرب در دفاع از فلسطین شکایت می‌کند و به کار بردن شجاعت خود را در کمک‌رسانی عملی در جهت نجات فلسطین و نابودی صهیونیست‌ها، به عنوان ارزش واقعی قلمداد

می‌کند: «يجب عليّ أن أستعمل شجاعتی بطريقة عملیة.. أستطيع أن أنقذ بها فلسطين فعلاً.. يجب أن أحرک جيوشاً مسلحةً قويّةً .. يجب أن توضع خطةٌ منسقةٌ، وهجومٌ منظمٌ لتعاون فيه القواتُ القتالةُ، وتنفّضَ على اليهود، فلا تبقى منهم ولا تذّر» (السباعی، بی‌تا، ص ۴۹).

این قهرمان به دنبال اجرای نقشه تغییر و دگرگونی، ابتدا به مقر اتحادیه عرب می‌رود و به نشان اعتراض به عملکرد رهبران آن، پلاکارد دبیرخانه را پایین می‌آورد. به محض اینکه این اتفاق می‌افتد نگهبانان آنجا دستگیرش می‌کنند و دبیر اتحادیه او را بازجویی می‌کند. پس از پرسش و پاسخ‌های متوالی، درمی‌یابند که او به دنبال ایجاد دگرگونی و تغییری است که مشرق‌زمین را به لرزه درآورد: «...اعترفتُ أنني سأفعلُ فعلاً يهتّر لها الشرقُ...» (همان، ص ۵۶).

در ادامه داستان، قهرمان رمان وقتی احساس می‌کند احزاب سیاسی مشغول بازی‌های سیاسی خود هستند و در پیشبرد امور کشور تأثیر چندانی ندارند، راه‌حلی به نظرش می‌رسد که از نگاه او به صلاح کشور است که همان بر سر کار نشان دادن مردانی است که بی‌سروصدا و خارج از دایره احزاب و تیم‌های سیاسی، موظف باشند پروژه‌هایی را که برایشان تعریف شده است، در مدت‌زمان معین به انجام برسانند و مسئولیت شکوفایی کشور را در تمام امور به عهده گیرند: «يجب أن نضعَ في الحکم فعلاً رجالاً لم تلوثهم الأتيام، ولم تُلَقَّنهم أصول التهريج، ونفرضُ عليهم تنفيذَ مشروعاتٍ معيَنةٍ، في مدّةٍ معيَنةٍ.. على أن يقوموا في كلّ عام بتنفيذ الجزء الذي يجب تنفيذه خلال هذا العام .. ويقودوا نهضة البلاد في جميع الشؤون.. يعملون في صمتٍ وسكونٍ، ويدعون الصباح والضحيح للأتيام المنهمكة في لعبة الحکم» (السباعی، بی‌تا، ص ۸۵-۸۶).

وقتی قهرمان پروبلماتیک از اصلاح وضعیت مردم و امور کشور ناامید می‌شود و به ناچار، کیسه عصا را در رود نیل می‌اندازد و آب رود به لوله‌های شهری می‌رسد، ملاحظه می‌کنیم که وی در موقعیت‌های مختلف پرده از ساختارهای سیاسی آلوده کشور خود برمی‌دارد و به دنبال ایجاد تغییر و دگرگونی در کسانی است که خود در ظاهر داعیه دار اصلاح امور مردم و طبقات فقیرند؛ ولی در باطن هدفشان فقط این است که منافع شخصی خود را تأمین کنند.

برای مثال وقتی نویسنده فضای برپایی جشن‌های انتخاباتی کشور را ترسیم می‌کند، از زینهم باشا یکی از کاندیداهای نمایندگی مجلس نام می‌برد که ناهار مفصلی به مردم می‌دهد. ابتدا سخنان با

چاپلوسی کامل او را یک مرد نمونه کامل، بسیار نیک‌نام، استوار، پاک، خوش‌قول، دارای عفت کلام، دارای رفتار متعادل معرفی می‌کند: «هذا هو زينهم باشا.. الرجل النموذجي الكامل، الذي لم تشب سمعته شائبة، الرجل القويم، النزیه الصادق الوعد.. العف اللسان.. الشديد في غير عنف.. اللين في غير عنف» (همان، ص ۲۳۸) ولی همین سخنان پیش از سخنرانی، یک لیوان آب می‌نوشت و در میان سخنرانی، آن آب آمیخته با عصاره اخلاق تأثیر خود را بر او می‌گذارد. در نتیجه، تمام ویژگی‌هایی را که از روی نفاق و چاپلوسی، در ابتدای صحبت‌های خود، به زینهم پاشا نسبت داده بود، زیر سؤال می‌برد (همان، ص ۲۳۹) و می‌گوید تمام اموالش را از راه کلک و دزدی و تجارت در بازار سیاه به دست آورده است: «مالك والنيابة! هل ظننت أن المال الذي جمعته بالغش والسرقة والتجارة في السوق السوداء يستطيع أن يهبك كل شيء.. فم لعنة الله عليك وعلى أيبك وعلى كل من يتخبك» (همان، ص ۲۳۹ - ۲۴۰).

زینهم پاشا وقتی نوبت سخنرانی‌اش می‌رسد، با دستپاچگی تمام، ابتدا از همان آب آمیخته با عصاره اخلاق می‌نوشت و در ابتدای سخنان خود به مردم وعده می‌دهد که وحدت وادی نیل را زیر سایه پادشاهی مصر و بیرون راندن تمام سربازان بریتانیا از مصر و سودان تحقق بخشد، وضعیت کشاورزان و کارگران را اصلاح کند و سطح معیشتی طبقات فقیر را بالا ببرد (همان، ص ۲۴۰)؛ ولی وقتی آثار اکسیر اخلاق بر او ظاهر می‌شود، اصل نیت او برعکس می‌گردد، وحدت را به شکل دیگری مطرح می‌کند و منفعت‌طلبی‌اش آشکار می‌شود: «أنا رجل جاهل.. ولأدعي قُط السياسة.. ولكنني مع ذلك أعرف طرق الوحدة أو الاتحاد بين فردين أو جماعتين.. هو التزاؤ والاختلاط والامتزاج والتحاب وتبادل المنافع حتى يصبح لا غنى لأحدهما عن الآخر وحتى يصبح كفرد واحد لا يستطيع أن تحول بين اتحادهما أية قوة...» (همان، ص ۲۴۲).

در حقیقت، طبق جامعه‌شناسی گلدمنی، این قهرمان در فضایی درصدد جست‌وجوی ارزش‌های راستین و ایجاد تغییر دگرگونی در جامعه است که نمی‌تواند از تأثیرات تباه‌گرشی و ارگی‌رهای پیداکند و همواره دچار مسئله می‌شود. به همین دلیل است که به اکسیر اخلاق متوسل می‌شود تا بتواند در حکمرانان کشور خود و نیز در دل مردم سرزمینش، انقلاب و تحول ایجاد کند.

زینهم پاشا در ادامه می‌گوید هدف اولش از نمایندگی، رسیدن به لقب پرمطراق «جناب نماینده محترم» و دستیابی به منصب وزارت است و اینکه اصلاً به دنبال تحقق بخشیدن به وعده‌های خود

برای برطرف کردن نیازهای مردم نیست (السباعی، بی‌تا، ص ۲۴۳). مردم وقتی به نیت اصلی این کاندیدا پی می‌برند، بسیار خشمگین می‌شوند، فریادشان به آسمان می‌رود، صندلی‌ها را به هوا پرتاب می‌کنند و سایه‌بانی که برای سخنرانی برپا شده بود فرومی‌ریزد (همان، ص ۳۴۴).

قهرمان پروبلماتیک رمان با آن آب آمیخته با عصاره اخلاق، نفاق را از وجود اهل نفاق می‌زداید و باعث می‌شود مردم نیت واقعی این کاندیدای مزور را بفهمند، در درونشان انقلاب و دگرگونی ایجاد شود و علیه او بشورند و دادو فریاد کنند. در واقع، این قهرمان با متوسل شدن به عصاره اخلاق، به شکل نمادین نشان می‌دهد که فقط و فقط اکسیر اخلاق می‌تواند این جامعه بیمار را نجات دهد.

۲-۳-۴. تباهی ارزش‌های راستین

قهرمان رمان با مصرف اکسیر شجاعت و جوانمردی هرچه تلاش می‌کند ارزش‌های راستین را در جامعه خود احیا کند، به نتیجه نمی‌رسد. در ماجرای که هنگام اعمال خشونت بر خدمتکار خانه توسط مادرزن قهرمان رمان اتفاق می‌افتد، در نهایت اعتراض او به دعوای وحشتناکی ختم می‌شود و مادرزن، فحش و نفرین نثارش می‌کند. او نیز به مادرزن فحش می‌دهد و نفرینش می‌کند (رک: السباعی، بی‌تا، ص ۳۴). در واقع، قهرمان رمان می‌خواهد مادر همسرش با خدمتکار خود با خشونت رفتار نکند و دنبال ارزش مدارا کردن بالادست با فرودست است؛ ولی مادر همسرش این رفتار او را نمی‌پسندد و کار را به دعوای شدیدی می‌کشانند و به نوعی ارزش مد نظرش را تباه می‌کند.

در ماجرای مهربانی قهرمان رمان به سگ ولگرد تشنه، می‌بینیم که او از کار خود پشیمان می‌شود؛ چراکه این سگ، سگ هار از آب درمی‌آید و پس از رفع تشنگی، لااقل هفت نفر از اعضای خانواده را گاز می‌گیرد و روانه بیمارستان می‌کند (همان، ص ۱۱۰).

به علاوه، در محله فقیرنشین وقتی از میوه‌فروش دوره‌گرد سبزی موز می‌خرد تا آن را به خانواده آشنای فقیری بدهد و دل آنان را شاد کند، هدفش ناکام می‌ماند: وقتی به آن خانواده سر می‌زند، به مادر بچه‌ها می‌گوید که بگذارد بچه‌ها موز بخورند؛ اما به یک‌باره می‌بیند آن میوه‌فروش دوره‌گرد فریبش داده و موزهای خراب، سنگ، شن و چیزهای به‌دردنخور را زیر یک لایه موز سالم گذاشته است (السباعی، بی‌تا، ص ۱۵۶).

البته قهرمان مسئله‌مند رمان، پیش از اینکه در خانه محمد افندی، آن آشنای فقیر، متوجه این مسئله شود، ابتدا درمی‌یابد، داستان آن زن و شوهری که ظاهراً قصد زیارت امام حسین (ع) را داشتند، ساختگی بوده است و تخم‌مرغ‌های فاسد خود را با همین داستان به مردم می‌فروشنند. آن دو کبوتر آموزش دیده‌اند تا پایان معامله، روی تخم‌مرغ‌ها بنشینند و پس از آن، به سمت خود فروشنده پرواز کنند: «...هنا أدركتُ الخديعةَ وعلمتُ أنَّ الرجلَ الريفي وامرأته والحمامتان يَكُونون عصابةً لبيعِ البيضِ المشمش. والحمامتان مدرّبتان على الجلوسِ على البيضِ حتَّى تتمَّ الصفقةُ ثمَّ تغفزان من السبِّ وتعودان إلى الرجلِ مرَّةً أخرى لتقوموا بالدورِ المطلوبِ...» (همان، ص ۱۵۶).

وقتی قهرمان رمان، همان تخم‌مرغ‌ها، موزها، تمام پول‌ها و حتی لباس تنش را به خانواده محمد افندی می‌دهد و با لباس خواب زنانه به خانه برمی‌گردد، او را با آن سرووضع می‌بینند و درمی‌یابند این فردی که به او چنین کمکی کرده، پسر پسردایی زن عموی مادرش است و در اوج عصبانیت، تمام ماجرا را از او جویا می‌شوند. او نیز ماجرا را تعریف می‌کند؛ ولی زن و مادرزنش باور نمی‌کنند و مرتب با حالت شک، جریان آن لباس خواب زنانه را از او می‌پرسند. در نهایت، مادرزنش می‌گوید که او عامل تمام بدبختی‌هاست. همه به او برجسب دیوانگی می‌زنند و برادرش می‌خواهد او را در خانه زندانی کند؛ اما او از دستش فرار می‌کند و به سراغ همان دکان عطاری می‌رود و شب در همان‌جا می‌ماند (رک: همان، ص ۱۷۲-۱۷۹).

در واقع، با ملاحظه این ماجراها، به‌خوبی می‌توان دریافت در میان مردمان محرومی که انتظار می‌رود صداقت و یکرنگی در آنان بیشتر از دیگران باشد، ارزش جوانمردی تباه می‌شود. فرد مسئله‌مند رمان، از یک سو احساس ناکامی می‌کند و از سوی دیگر، خانواده‌اش با زدن برجسب دیوانگی به او، می‌خواهند او را به حاشیه برانند و ارزش‌هایش را زیر سؤال برند.

همچنین زمانی که قهرمان رمان با هدف نجات ملت فلسطین و نابودی صهیونیست‌ها، به‌جهت اعلام ناکارآمدی اتحادیه عرب تابلوی دبیرخانه آن را پایین می‌کشد، او را به زندان می‌اندازند. او که پس از تشکیل دادگاه تبرئه می‌شود، از شدت سختی‌هایی که در پی این قضیه تحمل کرده‌بود (رک: السباعی، بی‌تا، ص ۵۱-۵۷)، احساس می‌کند دیگر نمی‌تواند روی پایش بایستد: «...عُدْتُ إلى داري... وقد أحسستُ أنَّ قدمي لا تكادان تحملاني من فرط ما عانيتُ من جرّاء جرعة الشجاعة» (السباعی، بی‌تا، ص ۵۷).

چنان‌که ملاحظه کردیم قهرمان پروبلماتیک رمان در طول داستان، پیوسته در جست‌وجوی ارزش‌های راستین یا کیفی، آن هم در فضای اجتماعی نابسامان و ارزش‌باخته است. وی بعد از ناکام ماندن در تحقق بخشیدن به ارزش‌های اصیل در جامعه خود، از شجاعت و جوانمردی به عنوان کالای بی‌خیرو منفعتی یاد می‌کند که دیگر زمانش گذشته است و مناسب این نسل نیست: «... مالی وللشجاعة والمرءة، مالی أنا ولهذه البلیا والمصائب، مالی أنا وللبضاعة البائرة، أجلبُ بها الشقاء لنفسي... لقد صدقَ التاجرُ واللّه حين قال إنّها بضاعةٌ قد عفی علیها الزمنُ... فلم تُعدْ ثلثُ هذا الجيل» (همان، ص ۱۸۱).

البته قهرمان رمان که در واقع همان آفریننده این اثر ادبی است، در جریان حوادث داستان، تقابل میان خود و گروه اجتماعی خود، تقابل میان خود و طبقه حاکم بر جامعه، تقابل میان خود و طبقه فقیر جامعه و تقابل میان طبقه حاکم و طبقه فقیر را بیان می‌کند. در واقع، این تقابل فراتر از تقابلی است که گلدمن معتقد است در رمان میان فرد آفریننده و گروه اجتماعی وجود دارد؛ «گروهی که مقولات سازمان‌دهنده ساختار اثر فرد، در بطن آن پدیدار می‌شوند» (گلدمن، ۱۳۶۹ ه.ش، ص ۱۱۶) و بدین ترتیب می‌توان گفت که چالش‌های قهرمان پروبلماتیک در این رمان، به جهت چندبعدی بودن این تقابل‌ها، وسیع‌تر و پیچیده‌تر از تقابل مد نظر گلدمن است.

۳. نتیجه

بررسی قهرمان پروبلماتیک رمان «أرض النفاق» براساس دیدگاه‌های جامعه‌شناختی گلدمن نشان داد که السباعی از طریق این قهرمان به‌خوبی دغدغه‌های اجتماعی خود را ترسیم می‌کند و از لایه‌های پنهان مشکلات جامعه مصری در پایان دههٔ چهل میلادی با لحن طنزآمیزی پرده برمی‌دارد. مراحل را که قهرمان پروبلماتیک در این رمان پشت‌سر می‌گذارد، می‌توان چنین خلاصه کرد:

این قهرمان به‌عنوان کارمند معمولی از طبقه متوسط، در میان دو گروه اجتماعی یعنی گروه فرودست و بالادست جامعه، به‌صورت فردی، در جست‌وجوی ارزش‌های راستینی است که در جامعه خود به‌شدت رنگ باخته‌اند. این شخصیت مسئله‌مند عوامل این مشکلات را به‌خوبی می‌شناسد؛ اما خودش توان مقابله با آن‌ها را ندارد. لذا به روشی تنزل‌یافته یعنی با استفاده از اکسیر شجاعت و جوانمردی سعی می‌کند در وهلهٔ اول ارزش‌های اصیل را در وجود خود زنده کند و در وهلهٔ دوم، به

قول گلدمن، در جامعه تنزل یافته‌ای که تمام ارزش‌هایش در کسب پول و مقام خلاصه می‌شود، فضایل رنگ‌باخته را احیا کند.

قهرمان پروبلماتیک رمان در راستای تحقق بخشیدن به ارزش‌های اصیل، از دولتمردان کشور خود انتقاد می‌کند و از رهگذر این انتقاد، از یک سو وضعیت زندگی فلاکت‌بار طبقه ستمدیده را ترسیم می‌کند و از سوی دیگر تا حدودی از سطح رفاه دولتمردان و بی‌توجهی آنان به طبقه محروم پرده برمی‌دارد و از کوتاهی‌های توده مردم در جاهایی که خود به‌نوعی می‌توانند مشکلات خود را حل کنند، انتقاد می‌کند.

قهرمان مسئله‌مند در پی ایجاد تغییر و دگرگونی در جامعه ارزش‌باخته خود، چه در سطح طبقه محروم و چه در سطح طبقه حاکم است. او به‌شکل فردی تلاش‌های مکرری دارد که در پی آن‌ها، رنج‌های فراوانی را خواه در فضای خانواده، خواه در محل کار، خواه در مواجهه با افراد تهی‌دست و فقیر جامعه و خواه در هنگام مخالفت با دست‌اندرکاران اداره کشور تحمل می‌کند.

حال این قهرمان پروبلماتیک با پشت سرگذاشتن تمام این مراحل، در جامعه تنزل یافته خود، در جست‌وجوی ارزش‌های راستین، آن هم به‌شکلی تنزل یافته است. البته در این رمان شاید جست‌وجو و تحقق این ارزش‌ها از این جهت تنزل یافته است که قهرمان مسئله‌مند نه از راه‌های متداول و طبیعی، بلکه با استفاده از اکسیرهای اخلاق، درصدد تحقق ارزش‌های کیفی فرافردی ارزش‌های اصیل در جامعه خود است. او که دچار نارضایتی درونی و اشتیاق عاطفی به دستیابی مستقیم است، با تمام تلاش‌هایش در جامعه خویش، سرخورده و ناکام می‌ماند و از جامعه طرد می‌شود. بنابراین می‌توان گفت او قهرمان شکست‌خورده‌ای است که با چ تمام تلاش‌هایش در جهت اصلاح جامعه تباه خود، نمی‌تواند در طبقات مختلف جامعه، تغییری اساسی ایجاد کند؛ ولی با متوسل شدن به اکسیر اخلاق، به‌طور غیرمستقیم، اجتناب از دروغ، ریاکاری، نفاق و پیروی از ارزش‌های راستین و فرافردی را تنها راه نجات جامعه خود قلمداد می‌کند.

منابع

- ایزائلو، امید. (۱۳۹۵ ه.ش). «قهرمان مسئله‌دار در رمان اللص و الکلاب اثر نجیب محفوظ». مجله الجمعية العلمية الايرانية للغة العربية وآدابها. ش ۴۱. ص ۱۷۷ - ۱۹۶.
- برکات، هدی؛ وعداد، ریما. (۲۰۱۷م-۲۰۱۶م). دراسة اجتماعية في رواية أرض النفاق ليوسف السباعي. رسالة الماجستير في اللغة والأدب العربي.
- خضری، محمدرضا؛ و عظمت‌پناه، مریم. (۱۳۹۹ ه.ش). «واکاوی جامعه‌شناختی ادبی در داستان کوتاه الزیف براساس اسلوب لوسین گلدمن». مجله زبان و ادبیات عربی. س ۱۲. ش ۱. ص ۱۸۱ - ۱۹۴.
- السباعی، یوسف. (د.ت). أرض النفاق. مصر: مصر.
- سلدن، رامن؛ و ویدوسون، پیتر. (۱۳۷۷ ه.ش). راهنمای نظریه ادبی معاصر. ترجمه عباس مخبر. چ ۲. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ظهیری، مهین؛ و دیگران. (۱۴۰۱ ه.ش). «قهرمان مسئله‌دار در رمان عندما يفكر الرجل اثر خوله القزوينی براساس نظریه لوسین گلدمن». مجله زبان و ادبیات عربی. س ۱۴. ش ۳. ص ۴۶ - ۶۶.
- عسگری، آزاده. (۱۳۹۴ ه.ش). نقد جامعه‌شناختی رمان «السکریه» اثر نجیب محفوظ از دیدگاه لوسین گلدمن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره).
- فراروتی، فرانکو. (۱۳۷۷ ه.ش). «لوکاچ گلدمن و جامعه‌شناسی رمان». در مجموعه مقالات درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات. گزیده و ترجمه محمدجعفر پوینده. چ ۱. تهران: نقش جهان. ص ۲۱۹ - ۲۲۶.
- غولدمان، لوسیان؛ و آخرون. (۱۹۸۶م). البنیویة التکوینیة والنقد الادبی. ط ۴. بیروت: الأبحاث العربية.
- (۱۹۹۲م). مقدمات في سوسیولوجیة الروایة. ترجمه بدر الدین عروذکی. د. م: د. ن.
- (۱۳۶۹ ه.ش). نقد تکوینی. ترجمه محمدتقی غیائی. چ ۱. تهران: بزرگمهر.
- (۱۳۷۶ ه.ش). جامعه، فرهنگ، ادبیات. گزیده و ترجمه محمدجعفر پوینده. چ ۱. تهران: چشمه.
- (۱۳۸۱ ه.ش). «جامعه‌شناسی ادبیات». در مجموعه مقالات درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات. ترجمه محمدجعفر پوینده. چ ۲. تهران: چشمه.
- (۱۳۶۹ ه.ش). نقد تکوینی. ترجمه محمدتقی غیائی. چ ۱. تهران: بزرگمهر.
- لوونتال، لئو. (۱۳۹۰ ه.ش). رویکرد انتقادی در جامعه‌شناسی ادبیات. ترجمه محمدرضا شادرو. چ ۲. تهران: نی.

- لووی، میشل؛ نعیر، سامی. (۱۳۷۶ ه‍.ش). «مفاهیم اساسی در روش لوسین گلدمن». در مجموعه مقالات جامعه، فرهنگ، ادبیات: لوسین گلدمن. گزیده و ترجمه محمدجعفر پوینده. چ ۱. تهران: چشمه. ص ۲۵ - ۵۲.

- ناظمیان، هومن؛ و نیک‌زاد، زهرا (۱۴۰۰ ه‍.ش). «جهان‌نگری و قهرمان مسأله‌دار در رمان القوس والفراشه از منظر ساختارگرایی تکوینی». الجمعية الايرانية للغة العربية وآدابها. ع ۵۹. ص ۱۰۹ - ۱۲۸.

References

Al-Siba'i, Yusuf. (n.d). *Ardh al-Nifaq*. Egypt: Mesr. [In Arabic].

Barakat, Huda; & Addad, Rima. (2016-2017). *A Social Study of the Novel Land of Hypocrisy by Youssef Al-Sibai*. A Memorandum for the Master's Degree in Arabic Language and Literature. [In Arabic].

Fararotti, Franco. (1998). "Lukacs Goldman and The Sociology of The Novel". In the Collection of Articles Under the Title: *A Study on the Sociology of Literature*. Excerpted and Translated by Mohammad Jafar Pouyande. First Edition. Tehran: Naqsh Jahan. pp. 219 - 226. [In Persian].

Goldman et al. (1986). *Structuralism and Literary Criticism*. Second Edition. Beirut: Arab Research Foundation. [In Arabic].

Goldman, Lucein. (1990). *Formative Criticism*. Translated by Mohammad Taghi Ghiyashi. First Edition. Tehran: Bozorgmehr. [In Persian].

Goldman, Lucien. (1997). *Society, Culture, Literature: Lucien Goldman*. Excerpted and Translated by Mohammad Jafar Pouyande. First Edition. Tehran: Cheshme. [In Persian].

Goldman, Lucien. (2002). "Sociology of Literature". Translated by Mohammad Jafar Pouyande. In the Introductory Collection on the *Sociology of Literature*. Second Edition. Tehran: Cheshme. [In Persian].

Jesuit, Robert B. Campbell. (1996). *Icons of Contemporary Arabic Literature - Biographies and Biographies*. First Edition. Beirut: United Distribution Company. [In Arabic].

Leventhal, Leo. (2016). *Critical Approach in the Sociology of Literature*. Translated by Mohammad Reza Shadro. Second Edition. Tehran: Ney. [In Persian].

Levy, Michelle; & Nair, Sami. (1997). "Basic Concepts in Lucien Goldman's Method". In the Collection of Essays on *Society, Culture, Literature: Lucin Goldman*. Selected and Translated by Mohammad Jafar Pouyande. First Edition. Tehran: Cheshme. pp. 25 - 52. [In Persian].

Selden, Raman; & Widdowson, Peter. (1998). *A Guide To Contemporary Literary Theory*. Translated by Abbas Mokhbar. Second Edition. Tehran: The Ministry Of Culture And Islamic Guidance. [In Persian].

دراسة سوسيولوجية في البطل الإشكالي لرواية «أرض النفاق» ليوسف السباعي

بناء على نظرية لوسيان غولدمان

زينة عرفت بور^{id}

أستاذ مشارك بقسم اللغة العربية وآدابها بأكاديمية العلوم الإنسانية والدراسات الثقافية

معلومات المقالة الملخص

نوع المادة:	يوسف السباعي (١٩١٧-١٩٧٨)، الروائي والفاصل البارز المصري المعاصر، هو من تناول في رواياته وقصصه
مقالة محكمة	المشاكل الأخلاقية والاجتماعية والاقتصادية والسياسية التي يعانيها المجتمع المصري، وقد قام بذلك في رواية «أرض النفاق» في قالب خيالي من خلال بطل إشكالي؛ فقرّرنا تحليل هذا البطل اعتماداً على منهج لوسيان
تاريخ الوصول:	غولدمان السوسيولوجي حسب المنهج الوصفي - التحليلي. في الواقع، نشهد في الروايات الاجتماعية ظهور أبطال، بالإضافة إلى تفكيرهم العميق في أفعالهم ودوافعهم، إنهم عمليون ولا يركّزون فقط على تحقيق هدف بطولي، بل إنهم من خلال التزامهم بالمبادئ والقيم الأصيلة ونقد البنى الاجتماعية والسياسية التي تحكم المجتمع ومقابلتها، يجعلون أيضاً مواجهة المشاكل والحقائق الاجتماعية المعقدة محور اهتمامهم الرئيسي، ويسعون إلى رفع المشاكل الأخلاقية والاجتماعية، وعلى هذا يواجهون في طريقهم تحديات عديدة. وتظهر نتائج هذا المقال أنّ الروائي نفسه كشخصية إشكالية لم يتمكن من العثور على حلول لإحياء القيم الأصيلة في مجتمعه المتدهور، يخلق في هذه الرواية بطلاً إيجابياً من الطبقة الوسطى في سياق مجتمع يشابه حالة مجتمعه ليروى المشاكل الاجتماعية والردائل الأخلاقية، وخاصة النفاق والرياء، في مختلف طبقات مجتمعه ويقابلها بشكل فردي، ولكن رغم كلّ جهوده لإصلاحها، يصاب بفشل ظاهري؛ حيث يتم رفضه من قبل المجتمع؛ فيضطر أن يحلّ تلك المشاكل بطريقة غير عادية أي عن طريق تناول إكسير الأخلاق.
تاريخ القبول:	الكلمات المفتاحية: سوسيولوجيا الأدب، لوسيان غولدمان، البطل الإشكالي، يوسف السباعي، رواية «أرض النفاق».

الاقباس: عرفت بور، زينة، (١٤٠٤). دراسة سوسيولوجية في البطل الإشكالي لرواية «أرض النفاق» ليوسف السباعي بناء على نظرية لوسيان غولدمان، فصلية لسان مبین العلمية، مقالة محكمة، السنة السابع عشرة، الدورة الجديدة، العدد الواحد و الستون، خريف ١٤٠٤، ص ٢٩-٥٢.

المعرف الرقمي: 10.30479/lm.2024.20174.3706

حقوق التأليف والنشر © المؤلفون.

الناشر: جامعة الإمام الخميني (ره) الدولية.